

СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНА РЕГУЛЯЦІЯ ПРОЦЕСУ МИСЛЕННЯ

У статті розглядаються питання сенсорно-перцептивної регуляції як початкового рівня образного сприймання та мислення. На основі емпіричних даних показано зв'язок показників сенсорики й перцепції з показниками психометричного інтелекту дітей підліткового віку, які мали різний рівень IQ.

Ключові слова: сенсорно-перцептивні якості, інтелект, когнітивні стилі, підлітковий вік.

Актуальність дослідження. У психологічній науці проблема розвитку сенсорно-перцептивної діяльності розглядається як одна з актуальних. Сенсорні та перцептивні процеси, як регулятори взаємодії людини з предметами та явищами навколишнього середовища, як первинні форми становлення пізнання є основою психічного розвитку й важливою умовою людської життєдіяльності. Поняття "сенсорно-перцептивна діяльність" охоплює чуттєве сприймання та перцептивні дії, які забезпечують усвідомлене чуттєве виділення певних властивостей обстежуваних об'єктів з наступним перетворенням сенсорної інформації у відображення дійсності в формі побудови образу, адекватного предметному світові та меті діяльності. Це поняття виходить із наукових досліджень психомоторних процесів, що пов'язують зовнішній світ фізичного тіла людини з його внутрішнім світом – потребами, психічними процесами і станами, та бере свій початок від експериментальних робіт видатного російського психофізіолога І.М. Сеченова кінця XIX ст., який уперше ввів у науковий обіг ці терміни. Ці дослідження поставали як важливий напрям, як необхідний щабель переходу до вивчення найважливішого і популярного предмета психологічних досліджень – пізнавальних процесів людини.

Залежно від складності, прийнято називати три рівні психіки чи психічного відображення реальності: це сенсорика і перцепція, уявлення і вищий – вербально-логічний рівень. Перехід від сенсорного рівня психічного відображення до перцептивного є подальшим розвитком сенсорики – значним підвищенням числа сукупних відчуттів, комплексності аналізаторних систем (синестезії). Підвищення чутливості в результаті взаємодії аналізаторів і тренувальних вправ отримало назву "сенсифікація". В останньому випадку мова йде про сенсорне виховання – систему педагогічний впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання і вдосконалення відчуттів і сприймання. Процес перцепції – це сприймання. Апперцепція – також являє собою прийом і обробку зорової, слухової, тактильної, праксичної і іншої інформації. Додавання до основного поняття приставки "ап" – покликане показати всю складність сприймання. Ми не просто чуємо, бачимо тощо, а все це пропускаємо через індивідуальну призму.

На сьогодні більшість моделей і програм навчання дітей зорієнтовано на когнітивний розвиток. Тому для психологічної науки є негайною потребою дослідження всіх чинників, що можуть впливати на формування інтелектуального потенціалу людини у їх числі й сенсорно-перцептивних здібностей. Зокрема ці здібності можуть досліджуватися у процесі вивчення когнітивно-стильових якостей інтелекту, оскільки ці якості можуть характеризувати не тільки здібності до мимовільного й довільного контролю й регуляції інтелектуальної діяльності, впливаючи тим самим на інтелектуальну продуктивність, але виступають як прояви своєрідності індивідуального інтелекту та сенсорно-перцептивних здібностей.

Поняття "когнітивні стилі" – це стійкі інтегральні характеристики індивідуальності, які визначають тип реагування при виборі способів дії у невизначених ситуаці-

ях, стратегію поведінки людини, особливості контролю нею своїх пізнавальних процесів, це індивідуально-своєрідні способи сприймання і переробки інформації, що сприймається. Стилі позначаються на способах сприймання, структурування, категоризації, розуміння та інтерпретації того, що відбувається. Отже, вони мають безпосереднє відношення до інтелектуальної діяльності людини й можуть проявлятися у досить широкому спектрі переходу від домисленнєвих процесів та дій – до думки, мислення, позначаючись на стратегіях вирішення пізнавальних задач.

До стильових метакогнітивних характеристик належать: планування, оцінювання, контроль, передбачення, відстеження процесів переробки інформації тощо. Отже, успішність будь-якої інтелектуальної діяльності, з-поміж них і навчальної, багато в чому залежить від сформованості метакогнітивного досвіду індивіда, насамперед, такої його складової, як мимовільний інтелектуальний контроль. Цей контроль, як важлива складова частина ментального досвіду, забезпечує оперативну вибірку регуляцію процесу переробки інформації, що сприймається.

Від рівня розвитку цього контролю залежить обсяг ментального сканування (здатності до широкого сенсорно-перцептивного та мисленого охоплення більшого числа фрагментів того, що відбувається, й фіксації уваги на його релевантних елементах); особливості структурування ментальних репрезентацій ситуацій (здатність легко й вірно диференціювати й співвідносити її елементи адекватно контексту); опір інтерференційним впливам у процесі пошуку рішення на основі більш прискіпливого відбору інформації до моменту його прийняття; залучення понять різного ступеня узагальненості при побудові суджень; імпліцитна навчальність у процесі засвоєння нового виду діяльності чи знання; координація когнітивних функцій у разі виникнення когнітивного конфлікту тощо [9].

Мета статті полягає у дослідженні особливостей переробки сенсорно-перцептивної інформації дітьми підліткового віку в залежності від рівня розвитку їх психометричного інтелекту – IQ. Ця мета реалізовувалася в процесі дослідження когнітивних стилів, як характеристик сенсорно-перцептивного реагування та когнітивно-стильового досвіду досліджуваних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сенсорно-перцептивний рівень розвитку психіки пов'язаний із здатністю сприймати цілісні об'єкти й ситуації. Дослідження "перцептогенеза" показали, що він являє собою стадійний процес, який включає низку проміжних етапів між відчуттям і сприйманням цілісного об'єкта (Л.М. Веккер [1]; Б.Ф. Ломов [5]). Можна вважати, що аналогічні перехідні фази характеризували і процес формування перцептивності в філогенезі. Зокрема ці фази тісно пов'язані з різним ступенем прояву (у філогенезі – розвитку) ситуативної уваги. Активна діяльнісна поведінка, зазвичай складається з низки взаємопов'язаних актів, кожен з яких включає в себе перцептивні й додаткові ефекторні ланки. Подібно до того, як на сенсорному рівні центральною ланкою активності є акт

відчуття, так на перцептивному – акт перцептивності (чуттєві уявлення цілісного образу об'єкта) з безпосереднім спонуканням до реалізації відповідних ефекторних ланок (діяльності), аналогічно тому як на сенсорному рівні їм є емоційний момент відчуття. Якщо на сенсорному рівні наслідком відчуття постають самостійні одиниці активності, то його аналог на перцептивному рівні, зазвичай, є основою однієї з ланок у ланцюзі взаємопов'язаних різних за змістом рефлексаторних актів, об'єднаних загальним змістом і діяльністю, яка спрямовується увагою.

Структура пошукової активності на перцептивному рівні приймає такий вигляд: актуалізація потреби; пошукова активність на рівні сенсорної психіки; діяльнісна поведінка, що ініціюється виявленням ключовим подразником; досягнення предмета потреби. Зовні вона аналогічна структурі сенсорного рівня, однак її внутрішня будова змінюється. Те, що на сенсорному рівні було, власне, активністю, тепер становить фонову (пошукову) фазу діяльності. Генетично перцептивні дії походять від практичних, тому сприймання пов'язане з центральною активною ланкою діяльності. Воно виникає тільки в межах тих рефлексаторних актів, з яких складається поведінка. Ці рефлексии виступають і як цілісні відчуття об'єктів, на які вони спрямовані. Сприймання стає можливим лише на піку емоційних сплесків, чуттєвих уявлень цілісного образу об'єкта, викликаних ключовими подразниками і обумовлюється увагою.

Етапність формування перцептивного орієнтування докладно вивчалося О.В. Запорожцем у процесі дослідження інтеріоризації перцептивних дій. Зазначалося, що сутність походження рухів є разом з тим і сутністю походження чуттєвості, відчуття, психіки [3]. У дослідженнях В.П. Зінченка [4], Н.Д. Гордєєвої [2] показано, як у процесі здійснення перцептивних дій формуються й розвиваються різні когнітивні структури: сенсорні й перцептивні еталони, оперативні оцінки сприймання, оперативні схеми, інтегральні образи. Існує також низка досліджень спеціальної психології, які торкаються особливостей сенсорно-перцептивного виховання у процесі навчання дітей з різними вадами аналізаторних систем.

Серію досліджень когнітивно-стильової поведінки в останні роки провела на вибірках студентів М.О. Холодная зі своїми колегами. На основі отриманих даних робляться висновки, що особливості когнітивних стилів можуть бути віднесені до когнітивних ресурсів, при використанні яких суб'єкт має можливість компенсувати недостатній рівень розвитку інтелектуальних здібностей [9]. Показана також специфіка когнітивного й стильового ресурсу за критерієм інтелектуальної компетентності на прикладі реальних досягнень у науково-технічній діяльності.

Причини міжіндивідуальних відмінностей у сенсорних стратегіях при вирішенні одних і тих же інтелектуальних задач вбачає й І.Г. Скотнікова. Автор наголошує, що серед безлічі класів якостей індивідуальності, відомих у диференційній психології, когнітивні стилі найбільш близько співвідносяться з відмінностями в сенсорних стратегіях, оскільки вони характеризують, по-перше, пізнавальну сферу психіки, а по-друге, мають інструментальну природу [8]. На міру категоризації об'єктів, як на важливу інформаційну характеристику, що сприяє ефективній організації зорового сприймання в людини, вказують і О.М. Гусев [7], Л.М. Шехтер [10].

У відомих нам джерелах висловлюється думка про існування наскрізних механізмів взаємозв'язку усіх рівнів як сенсорно-перцептивної регуляції, так і стильової поведінки, від яких залежить сформованість і збалансованість основних способів кодування інформації та

особливості її переробки і сприймання. Ці механізми впливають на процес вибору стратегій при постановці й вирішенні тих чи інших завдань, закріплюються в ментальному досвіді й створюють передумови для формування пізнавальної позиції індивіда.

Досліджувані: у дослідженні брали участь 97 школярів підліткового віку (63 хлоп. і 34 дів.). Ці ж самі діти досліджувалися нами на етапі молодшого шкільного віку. Серед них на той час 62 особи були кваліфіковані психолого-медико-педагогічною комісією як такі, що навчалися в спеціальних класах вирівнювання, оскільки мали затримки психічного розвитку (ЗПР), а діти 1–3 класів дослідної групи, крім того, відвідували тричі на тиждень упродовж двох років ще й додаткові коригувальні заняття, тривалістю 90 хвилин кожне, та упродовж усього терміну дослідження мали психологічний супровід. Виходячи з цього, статистичний аналіз за всіма показниками дослідження здійснювався також окремо за вказаними групами дітей [11].

На основі кластерного аналізу були вивчені особливості прояву когнітивних стилів "імпульсивність – рефлексивність", "ригідність – гнучкість пізнавального контролю", "поле залежність – поленеалежність". Саме ці стилі є найбільш вивченими і пов'язаними зі способами переробки перцептивної інформації. Показники такої перцепції залежать від індивідуальних особливостей психічної діяльності різних рівнів і пов'язані з психічними процесами і певними особистісними характеристиками. Залежно від цього у сприйманні домінує ціле, а частини сприймаються недостатньо диференційовано, або ж частини сприймаються окремо, а ціле – як структура. Деякі автори трактують пізнавальні стилі в мисленні як переваги аналізу чи синтезу в перебігу процесів мислення [6; 7].

Методики дослідження

Методики вивчення когнітивно-стильової поведінки. У процесі вивчення когнітивного стилю "імпульсивність – рефлексивність" була застосована методика "Порівняння схожих малюнків" Дж. Кагана [12]. В якості основного показника виступав когнітивний темп – середній час першої відповіді в секундах, а допоміжного – загальна кількість помилок. Що менше помилок, то вище показники різних аспектів інтелектуальної продуктивності. У свою чергу, й часові параметри – це, за своєю суттю – швидкість розумових дій (ментальна швидкість) як субстрат інтелекту. У ній відображається весь спектр індивідуальної психічної системи, включаючи набутий досвід та передбачення. Поняття "імпульсивного – рефлексивного" стилю було сформульовано у психології на основі розрізнення "аналітичного" й "неаналітичного" способів категоризації об'єктів. Аналітичний спосіб ототожнювався з рефлексивністю, а неаналітичний – з імпульсивністю. Загалом "імпульсивність – рефлексивність" характеризує міру ефективності механізмів сканування видимого поля, сформованості орієнтовної, контрольної й інтелектуальної активності індивіда, якості внутрішнього ментального плану, який визначає особливості інтелектуального виконання.

Для виміру когнітивного стилю "ригідність – гнучкість пізнавального контролю" була використана методика "Словесно-кольорова інтерференція" Дж. Струпа [13]. Основним показником був час інтерференції, тобто різниця часу у виконанні карти "кольорові слова" й карти "колір" (Т3-Т2). Додатковий показник становило співвідношення часу виконання другої карти "колір" і першої карти "слова" у вигляді (Т2-Т1), як міри координації словесно-мовних і сенсорно-перцептивних функцій.

Показники цього стилю характеризують ступінь суб'єктивних утруднень при зміні способів переробки інфо-

рмації в умовах когнітивного конфлікту. Основною характеристикою тут виступає міра інтегрованості індивідуального пізнавального досвіду. Оцінка полюсів цього стилю відбувається на основі феномену інтерференції, як результату конкуруючих впливів вербальної й сенсорної функцій у вигляді показників різниці часу на виконання карти "кольорові слова" й карти "колір" (Т3-Т2); що менше час інтерференції, то вище гнучкість контролю.

Про ступінь координації словесно-мовних і сенсорно-перцептивних форм індивідуального досвіду свідчить і такий додатковий показник тесту Струпа, як співвідношення часу виконання карт "колір" і "слова" (Т2-Т1). Він виступає в якості індикатора здібності до словесно-образного перетворення (що менше цей показник, то, відповідно, більш скоординовані, інтегровані певні когнітивні структури переробки інформації). Вважається, що ефект Струпа, швидше за все, відноситься до автоматизмів, ніж до свідомо регульованих нервових процесів. Причиною інтерференції, як припускають деякі автори, є концептуальна близькість двох змінних актуалізуючих кодів – вербального й кольорового, а також міра координації (інтеграції) у структурі ментального досвіду двох його форм – словесно-мовної й сенсорно-перцептивної.

У процесі виміру когнітивного стилю "поле залежність – полнезалежність" використовували методику "Поеднаних фігур" Г. Уткіна (індивідуальний варіант) [14]. Основний критерій – швидкість знаходження простої фігури в складній. Додатковий показник – коефіцієнт імпліцитної навчальності при виконанні тесту, як міра приросту швидкості знаходження простої фігури у складній у другій половині тесту в порівнянні з першою половиною (різниця часу виконання першої й другої половини тесту розділена на час виконання першої його половини).

Основними характеристиками когнітивного стилю "полнезалежність (ПЗ) – полнезалежність (ПНЗ)" виступають здібності до структурування видимого поля з урахуванням наявного перцептивного контексту, а також

здібності до імпліцитної навчальності в процесі засвоєння перцептивної діяльності. Крім того, важливо додатково також враховувати міру використання індивідуальних контролюючих стратегій. Саме в цих стилях, на нашу думку, найбільш рельєфно мають відтворюватися механізми мимовільного і довільного інтелектуального контролю сприймання і переробки інформації.

У процесі інтелектуального розвитку людини відбувається інтеграція механізмів різних рівнів стильової поведінки: стилів кодування, переробки інформації (когнітивних стилів), постановки й вирішення проблем, пізнавального відношення до світу. Наслідком такої інтеграції різних рівнів стильової поведінки (у тому числі й когнітивних стилів) є формування індивідуального пізнавального стилю, який закріплюється в міру становлення стильових якостей інтелекту [9]. Індивідуальний пізнавальний стиль, продуктивність інтелектуальної діяльності залежать не тільки від когнітивних стилів, а й від стилів кодування. Зокрема, прийнято вважати, що стилі "імпульсивність – рефлексивність" і "ПЗ – ПНЗ" розгортаються на основі візуального стилю кодування, а когнітивний стиль "ригідність – гнучкість пізнавального контролю" формується на основі сенсорно-емоційного стилю кодування.

Виклад основного матеріалу. За переважною більшістю показників когнітивних стилів, що вивчалися, діти порівнюваних груп суттєво відрізняються. Наочно це видно з табл. 1, де діти дослідної групи та діти норми істотно відрізняються як за основними, так і за додатковими показниками когнітивних стилів, виключно показника "коефіцієнт імпліцитної навчальності". Серед дослідної й контрольної груп таке виключення становлять часові показники рефлексивності, Т2-Т1 та коефіцієнти імпліцитної навчальності. На цю закономірність указують також результати типологічного аналізу дітей порівнюваних груп, стосовно розподілу за кластерами когнітивних стилів і показниками успішності в навчанні.

Таблиця 1

Середні значення та стандартні відхилення показників когнітивних стилів "імпульсивність – рефлексивність", "ригідність – гнучкість пізнавального контролю", "полнезалежність – полнезалежність" у досліджуваних групах

Показники когнітивних стилів	Діти із пониженим рівнем IQ		Діти норми n=35, IQ=120,40	P*	P**
	Дослідна n=34	Контрольна n=28			
	IQ=97,23	IQ=92,39			
Час першої відповіді, с	13,25 (2,768)	12,827 (2,806)	11,017 (2,212)	0,0005	0,609
Кількість помилок	12,411 (3,87)	15,781 (3,804)	9,97 (1,723)	0,002	0,001
Величина інтерференції, с (Т3-Т2)	41,319 (21,667)	50,193 (21,0350)	34,218 (14,571)	0,038	0,081
(Т2Т1)	1,372 (0,355)	1,452 (0,243)	1,171 (0,29)	0,01	0,296
Час виділення простої фігури в складній, с	28,684 (9,889)	35,952 (10,025)	24,426 (6,955)	0,045	0,04
Коефіцієнт навчальності	0,03 (0,307)	0,316 (0,276)	0,221 (0,333)	0,718	0,44

* – істотність різниці між дослідною групою та дітьми групи норми

** – істотність різниці між дослідною та контрольною групами
Стандартні відхилення – в дужках

Згідно з отриманими даними, загалом наявність реальних інтелектуальних досягнень (успішність навчання) поєднується з такими комплексними когнітивними якостями інтелекту, як рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю, мобільність, ПНЗ. Саме дітям із високими показникам IQ та успішності у навчанні був притаманний указаний комплекс максимально позитивних стильових характеристик. Для таких дітей характерні й інші позитивні варіації когнітивно-стильових реакцій. Не випадково, що в групі дітей но-

рми 17 осіб (48,57 %) мали максимально позитивні значення когнітивно-стильової поведінки, серед дітей дослідної групи таких було 9 (26,47 %) осіб, контрольної – 4 (14,28 %). У той же час, на протилежному полюсі когнітивних стилів, що їх досліджували, максимально негативні значення стильової поведінки мали: діти з нормальним розвитком – 1 (1,86 %), дослідна – 6 (17,65 %), контрольна – 14 (50 %). Результати типологічного аналізу відображені в табл. 2.

Таблиця 2

Якісне групування досліджуваних по полюсах когнітивних стилів

Стильові ознаки	Показники групування по когнітивних стилях		
	Діти з пониженим рівнем IQ		Діти норми, n =35,
	Дослідна, n=34, IQ=97,23	Контрольна, n=28 IQ=92,39	IQ = 120,40
Максимально-позитивні значення когнітивно-стильової поведінки			
Рефлексивні, гнучкі, мобільні ПНЗ	3 (8,82 %)	0	5 (14,28 %)
Рефлексивні, гнучкі,	2 (5,88 %)	0	5 (14,28 %)
Рефлексивні,			
мобільні ПНЗ	2 (5,88 %)	1 (3,57%)	6 (17,14 %)
Гнучкі, мобільні ПНЗ	2 (5,88 %)	3 (10,71%)	1 (2,86 %)
Максимально-негативні значення			
Імпульсивні, ригідні, фіксовані ПЗ	2 (5,88 %)	8 (28,57 %)	0
Імпульсивні, ригідні	2 (5,88 %)	2 (7,14 %)	0
Імпульсивні, фіксовані ПЗ	1 (2,94 %)	0	1 (2,86 %)
Ригідні, фіксовані ПЗ	1 (2,94 %)	4 (14,28 %)	0

Слід зазначити, що і в такій субгрупі, як "швидкі – точні", яка за своєю змістовою характеристикою має максимально позитивні стильові якості, представництво дітей порівнюваних груп було істотно різним. Із 35 осіб, які увійшли до цього кластера, 22 (62,86 %) – звичайні діти, 9 (25,71 %) – діти дослідної групи, 4 (11,43 %) – контрольна група. Решта дітей займали проміжні значення та комбінації, що відтворювали їхні когнітивні реакції та рівень розвитку мимовільного інтелектуального контролю. По кожному із досліджуваних було проведено аналіз когнітивно-стильових характеристик у співставленні з його показниками IQ та успішності у навчанні. Діти норми та діти із ЗПР відрізняються не тільки за показниками інтелекту, а й за когнітивно-стильовими особливостями, не менш важливими показниками інтелектуальної діяльності. За переважною більшістю показників когнітивних стилів, що вивчалися, діти порівнюваних груп суттєво відрізняються, як за основними, так і за додатковими показниками.

Якщо індивідуальний когнітивний ресурс був недостатнім для виконання завдання, то задача не вирішувалась ефективно навіть за умови збільшення часу на її виконання та залучення додаткових стратегій (на основі підказок, аналогій тощо). Водночас, індивіди з низькими показниками IQ, але із краще сформованими метакогнітивними механізмами, були спроможні самостійно справлятися із завданнями за додатковий час. Отже, інтелектуальний розвиток дітей і підлітків залежить від актуалізації всіх елементів когнітивної системи та здібностей ефективно управляти ними. Для дітей з пониженим рівнем інтелекту через особливості динаміки їх інтелектуального розвитку, не менш важливим у зростанні інтелектуальної продуктивності може бути формування стильових якостей інтелекту, ніж нарощування IQ.

Специфічний прояв стильових особливостей може як знижувати, так і підвищувати інтелектуальну продуктивність та розвиток інтелектуальних можливостей особистості. Частина бувших дітей із ЗПР, незважаючи на низькі показники метричного інтелекту, мала досить високі для цієї категорії дітей показники у навчанні. У той же час, окремі учні із групи дітей норми за високих показників інтелекту демонстрували низьку продуктивність інтелектуальної діяльності. Це говорить про унікальність індивідуальних інтелектуальних ресурсів дітей підліткового віку. Попри це, на основі отриманих даних можна припускати, що в цілому потужність когнітивного ресурсу залежить від рівня метричного інтелекту.

Висновки. у процесі дослідження доведена взаємозалежність та взаємообумовленість розвитку сенсорно-перцептивних особливостей та можливостей досліджуваних з показниками їх психометричного інтелекту – IQ. Що вище показники загального IQ, тим діти мали кращі

показники сенсорно-перцептивного реагування у процесі визначення когнітивно-стильової поведінки. Відмінності за цими показниками дітей дослідної і контрольної груп, які мали понижений рівень інтелекту, показують необхідність проведення своєчасної коригувальної роботи з такими дітьми на етапі дошкільного та молодшого шкільного віку.

Формування сенсорно-перцептивних здібностей учня повинно відбуватися на основі вивчення наявних схильностей дітей до певного стилю навчальної поведінки та створення умов для актуалізації індивідуальних стильових проявів, а також за рахунок сприяння розвитку основних механізмів стильового реагування на кожному із його етапів. Зокрема, вже на етапі стилів кодування інформації, у процесі побудови ментальних презентацій, потрібно розвивати здібності до комплексного застосування при сприйманні реальності різних форм досвіду (словесно-мовного, візуального, сенсорно-емоційного, кінестетичного), тобто дотримуватися принципу синестезії.

Можливо також передбачати, що в кожній людині при сприйманні тих чи інших впливів мимовільно актуалізується саме та модальність ментального досвіду, яка лежить в основі притаманного їй стилю кодування, хоч принагідним буде зазначити, що у звичайних умовах сприймання дійсності має полісистемний характер. На етапі когнітивних стилів, потрібно розвивати здібності до мимовільного інтелектуального контролю, формування більш продуктивних стильових якостей. У нашому випадку це "рефлексивні" й "швидкі – точні" діти когнітивного стилю "рефлексивність – імпульсивність"; "гнучкі" та "інтегровані" когнітивного стилю "ригідність – гнучкість пізнавального контролю"; "мобільні ПНЗ" та "фіксовані ПНЗ"; когнітивного стилю "поле залежність – поленезалежність".

Діти з такими позитивними стильовими особливостями діють у невизначених ситуаціях при обмеженнях у часі по схемі, в якій швидкі первинні узагальнення доповнюються за рахунок деталізації, диференціації об'єктів з подальшим вторинним узагальненням та прийняттям рішення. Діти ж протилежних полюсів когнітивних стилів діють спонтанно, не дотримуючись цієї схеми. Можливо передбачати, що така схема формування категоріальних структур є загальною при здійсненні будь-яких видів і рівнів психічної діяльності – в даному випадку, як перцептивного рівня, так і рівня семантики мови. Отримані наукові факти мають слугувати глобальній меті, а саме: удосконаленню всієї системи навчання і виховання, основним завданням якої є зростання інтелектуального потенціалу кожної людини.

Список використаних джерел

1. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов / Веккер Л.М. – М.: Смысл, Реч Се, 2000. – 685 с.
2. Гордеева Н.Д. Продуктивный хаос как условие порождения совершенного действия / Н.Д. Гордеева // Вопросы психологии. – 2007. – № 3. – С. 116–127.
3. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2 т. / А.В. Запорожец. – М.: Академия пед. наук СССР, Педагогика, 1986 – Т. 1.: Психическое развитие ребёнка. – 1986. – 320 с. Т. 2.: Развитие произвольных движений. – 1986. – 297 с.
4. Зинченко В.П. Гетерогенез творческого акта: произвольный вклад когнитивной психологии и психологии действия / В.П. Зинченко // Точки-Puncta. – 2006. – № 1-2. – С. 153–197.
5. Ломов Б.Ф. Системность в психологии: избр. психол. тр. / Б.Ф. Ломов; [под ред. В.А. Барабанщикова, Д.Н. Завалишиной, В.А. Пономаренко]. – М.; Воронеж: Моск. психол.-соц. ин-т: МОДЭК, 2003. – 422 с.
6. Наатанен Ристо. Внимание и функции мозга: учебное пособие / Наатанен Ристо; [пер. с англ. под ред. Е.Н. Соколова]. – М.: – Изд-во МГУ, 1998. – 560 с.
7. Психозифика сенсорных задач: системно-деятельностный анализ поведения человека в ситуациях неопределенности / Гусев А.Н. – М.: Издательство Моск. ун-та, 2004. – 316 с.
8. Скотникова И.Г. Субъективная метафизика: результаты исследования / И.Г. Скотникова // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24, № 2. – С. 121–131.
9. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
10. Шехтер Л.М. Зрительные механизмы формирования категориальных структур / Л.М. Шехтер // Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. – 2005. – № 1. – С. 58–67.
11. Шмаргун В.М. Психосоматичні особливості в інтелектуальному розвитку дітей: [монографія] / В.М. Шмаргун. – К.: Університет "Україна", 2009. – 471 с.
12. Block J. Some misgivings about the Matching Familiar Figures Test as a measure of reflection-impulsivity / J. Block, J.H. Block, P. Harrington // Develop. Psychology. – 1974. V. 10. – P. 611–632.
13. Broverman D.M. Dimensions of cognitive style / D.M. Broverman // J. of Personality. – 1960. V. 28(2). – P. 167–185.
14. Witkin H.A. Cognitive style / H.A. Witkin, D.R. Goodenough // Psychol. Issues: Monograph. – 51. 1982. – P. 67–84.

References

1. Vekker L.M. Psykhyka y real'nost': edynaya teoriya psykhycheskykh protsessov / L.M. Vekker. – M.: Smysl, Rech Se, 2000. – 685 s.
2. Hordeeva N.D. Produktivnyy kaos kak usloviye porozhdeniya sovershennoho deystviya / N.D. Hordeeva // Voprosy psykholohy. – 2007. – №3. – S.116 – 127.
3. Zaporozhets A.V. Yzbrannyye psykholohycheskiye trudy: v 2 t. / A.V. Zaporozhets. – M.: Akademyia ped. nauk SSSR, Pedahohyka, 1986 – T.1.: Psykhycheskoe razvytye rebënka. – 1986. – 320 s. T.2.: Razvytye proyvol'nykh dvyzheny. – 1986. – 297 s.
4. Zynchenko V.P. Heterohenez tvorcheskoho akta: neproyvol'nyy vklad kohnytyvnoy psykholohyy y psykholohyy deystviya / V.P. Zynchenko // Tochky-Puncta. – 2006. – № 1–2. – S. 153 – 197.
5. Lomov B.F. Systemnost' v psykholohyy: yzbr. psykhol.tr. / Lomov B.F.; [pod red. V.A. Barabanshchykova, D.N. Zavalyshynoy, V.A. Ponomarenko]. – M.; Voronezh: Mosk. psykhol.-sots. yn-t: MODEK, 2003. – 422 s.
6. Naatanen Rysto. Vnymanye y funktsyy moz'ha: uchebnoe posobyie / Naatanen Rysto; [per. s anhl. pod. red. E.N. Sokolova]. – M.: – Yzd-vo MHU, 1998. – 560 s.
7. Psykhofyzyka sensorykh zadach: systemo-deyatelnostnyy analiz povedeniya cheloveka v sytuatsyyakh neopredelennosti / Husev A.N. – M.: Yzdatel'stvo Mosk. un-ta, 2004. – 316 s.
8. Skotnykova Y.H. Sub'ektyvnaya metafyzika: rezul'taty yssledovaniya/Y.H. Skotnykova // Psykholohycheskyy zhurnal. – 2003. – T.24, №2. – S.121 – 131.
9. Kholodnaya M.A. Kohnytyvnye styly. O pryrode yndyvdydual'noho uma / Kholodnaya M.A. – SPb.: Pyter, 2004. – 384 s.
10. Shekhter L.M. Zrytel'nye mekhanyzmy formirovaniya katehoryal'nykh struktur / L.M. Shekhter // Vestnyk MHU. Ser.14. Psykholohyya. – 2005. – №1. –S.58 – 67.
11. Shmarhun V. M. Psykhosomatychni osoblyvosti v intelektual'nomu rozvytku ditey: [monohrafiya] / V.M. Shmarhun. – K.: Universytet „Ukrayina“, 2009. – 471c.
12. Block J., Block J.H., Harrington P. Some misgivings about the Matching Familiar Figures Test as a measure of reflection-impulsivity // Develop. Psychology. 1974. V. 10. P.611–632.
13. Broverman D.M. Dimensions of cognitive style // J. of Personality, 1960. V. 28 (2). P. 167–185.
14. Witkin H.A. Goodenough D.R. Cognitive style. Psychol. issues: Monograph. 51. 1982. p. 67–84.

Надійшла до редколегії 17.05.16

Віталій Шмаргун, д-р психол. наук, проф.
НУБіП України, Київ

СЕНСОРНО-ПЕРЦЕПТИВНАЯ РЕГУЛЯЦИЯ ПРОЦЕССА МЫШЛЕНИЯ

В статье рассматриваются вопросы сенсорно-перцептивной регуляции как начального уровня образного восприятия и мышления. На основе эмпирических данных показана связь показателей сенсорики и перцепции с показателями психометрического интеллекта детей подросткового возраста, которые имели разный уровень IQ.

Ключевые слова: сенсорно-перцептивные свойства, интеллект, когнитивные стили, подростковый возраст.

Vitaliy Shmarhun, Dr. of Science (Psychology), Prof.
National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv

SENSORY-PERCEPTUAL REGULATION THINKING PROCESS

The article deals with the sensory-perceptual regulation as an entry-level imagery perception and thinking. There is some connection between the indicators of sensory and perception and the indicators psychometric intelligence among adolescent children who had different level of IQ. The connection based on empirical data is shown in the article.

Keywords: sensory-perceptual quality, intelligence, cognitive style, adolescence.